

ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ РОМАНУ ГАРПЕР ЛІ «ВБИТИ ПЕРЕСМІШНИКА»

IDEOLOGICAL ASPECT OF UKRAINIAN TRANSLATIONS OF HARPER LEE'S NOVEL "TO KILL A MOCKINGBIRD"

Тулупов О.В.,

orcid.org/0000-0001-6788-577X

*аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

У статті досліджується вплив ідеологічних чинників на переклад роману Гарпер Лі «Вбити пересмішника» українською мовою. Особливу увагу зосереджено на порівняльному аналізі двох перекладів: радянського (Михайло Харенко, 1975) та сучасного (Тетяна Некряч, 2015), виконаних у різні історичні періоди, що значною мірою відрізняються за політичним і культурним контекстом. У центрі дослідження – трансформації, яких зазнали культурно марковані елементи оригіналу, зокрема Релігійна лексика, соціально марковані висловлювання, евфемізми, алюзії на реалії американського Півдня 1930-х років, морально-етичні й побутові норми.

Результати аналізу засвідчили, що переклад радянського періоду демонструє виразну тенденцію до ідеологічної адаптації тексту: застосовуються прийоми генералізації, евфемізації, опущення, трансформації, що мають на меті нейтралізувати або згладити ті аспекти оригіналу, які не узгоджуються з ідеологічними засадами радянської системи. Така стратегія суттєво змінює акценти в зображенні персонажів, релігійних уявлень і соціальних конфліктів. Натомість сучасний переклад демонструє прагнення до збереження стилістичних, культурних і тематичних особливостей твору, надаючи перевагу точному відтворенню соціокультурного контексту роману.

У статті переклад розглядається як не лише лінгвістичний, а й культурно-ідеологічний процес. Автор підкреслює, що перекладач діє як співавтор, що інтерпретує текст крізь призму власного культурного досвіду та суспільних обмежень. Особливий акцент зроблено на тому, як цензура функціонувала як механізм впливу на творчість перекладача. Запропонований аналіз показує, що художній переклад може бути інструментом ідеологічної репрезентації, а його порівняння в різних культурно-історичних умовах дає змогу виявити як особливості ідеологічного тиску, так і прояви інтерпретаційної свободи перекладача.

Ключові слова: ідеологія, художній переклад, перекладацька творчість, цензура, радянська епоха, культурна специфіка, стратегія одомашнення/ очуження, множинні переклади.

The article explores the influence of ideological factors on the Ukrainian translations of Harper Lee's novel *To Kill a Mockingbird*. Particular attention is paid to the comparative analysis of two translations: the Soviet-era version by Mykhailo Kharenko (1975) and the contemporary version by Tetiana Nekriach (2015), completed in different historical periods, which were marked by contrasting political and cultural contexts. The focus of the study is on the transformations of culturally marked elements of the source text, including religious vocabulary, socially marked expressions, euphemisms, allusions to the realities of the American South of the 1930s, as well as moral norms and daily routines.

The analysis reveals a distinct ideological adaptation in the Soviet translation, which employed techniques such as generalization, euphemization, omission, and semantic transformation to neutralize or soften aspects of the source text that conflicted with Soviet ideological norms. These practices significantly altered the representation of characters, religious notions, and social conflicts. In contrast, the contemporary translation seeks to preserve the stylistic, cultural, and thematic integrity of the original, focusing on accurate representation of the novel's socio-cultural context.

The article considers translation not only as a linguistic operation but also as a cultural and ideological act. The translator is viewed as a co-author who interprets the text through the lens of their cultural experience and social constraints. Particular attention is given to censorship as a mechanism influencing the translator's creative process. The analysis demonstrates that literary translation may serve as a tool of ideological representation and that comparison of translations made in different socio-historical settings enables us to trace both the effects of ideological pressure and manifestations of the translator's interpretive freedom.

Key words: ideology, literary translation, translator's creativity, censorship, Soviet era, cultural specificity, domestication/foreignization strategy, multiple translations.

Постановка проблеми. Унаслідок «культурного повороту», що розпочався у 1980-х роках, як світове, так і сучасне українське перекладознавство демонструє активну переорієнтацію від традиційних лінгвістичних і літературознавчих підходів до інтеграції з ширшим колом гуманітарних дисциплін і теорій, що загалом відповідає новіт-

ньому напрямку досліджень – культурному перекладознавству [1].

У сучасному перекладознавстві, що розвивається в міждисциплінарному вимірі, все більше уваги приділяється аналізу перекладу як міжкультурної комунікації, що не лише передає зміст, але й репрезентує цінності, норми та ідеологічні

настанови. Хоча переклад традиційно розуміється як передача тексту з однієї мови на іншу, актуальні дослідницькі підходи наполягають на тому, що перекладач виступає не як нейтральний посередник, а як активний учасник культурного діалогу, який приймає низку рішень, зумовлених соціальним, політичним і культурним контекстом.

Особливо виразним стає вплив ідеології в художньому перекладі, де літературні тексти функціонують як носії культурного змісту та певного історичного колориту. Ідеологічна детермінованість перекладу простежується у відборі лексики, трансформаціях образів, замовчуванні, вилученні або гіперболізації окремих елементів змісту, а також у варіативності перекладацьких стратегій у різні історичні періоди [2].

Відтак, **актуальність** дослідження зумовлена важливістю критичного осмислення способів відображення ідеологічно забарвлених елементів у перекладах художніх творів, зокрема англійськомовної літератури, що зазнавала перекладацького втручання в різні ідеологічні епохи.

Незважаючи на наявність ґрунтовних праць, присвячених впливу ідеології на художній переклад як вітчизняних (І. Фролова, Л. Коломієць, Н. Рудницька, та ін.), так і зарубіжних (А. Лефевр, С. Баснет, М. Бейкер, Л. Венутті, Б. Хатім, І. Мейсон, Д. Баумгартен, та ін.) науковців, специфіка відображення ідеологічних зсувів у перекладах одного й того самого твору лишається недостатньо опрацьованою.

Таким чином, **метою** роботи є виявлення специфіки ідеологічно зумовлених трансформацій у двох українських перекладах роману Гарпер Лі «Вбити пересмішника», здійснених у різні хронологічні періоди – радянський та сучасний. Зокрема, до **основних завдань** відносимо зосередити дослідження на лексичних і стилістичних змінах, які є безпосередньо **об'єктом** дослідження, та стосуються релігійної лексики, евфемізмів, ненормативної лексики та соціально маркованих висловлювань, з метою подальшого простеження впливу цензури, самоцензури та перекладацьких стратегій на формування тексту цільовою мовою, а **предметом** аналізу виступають особливості відтворення культурно специфічних елементів тексту оригіналу в українському перекладі.

Матеріалом дослідження слугували оригінал англійською роману Гарпер Лі (*Harper Lee*) «Вбити пересмішника» (*To Kill a Mockingbird*) [3] та два переклади українською мовою: переклад, зроблений Михайлом Харенком у 1975 р. (видавництво «Молодь»), який вийшов під наз-

вою «Убити пересмішника» [4], та переклад Тетяни Некряч, датований 2015 р. (видавництво «Видавнича група КМ-БУКС») [5]. Варто зазначити, що через великий обсяг роману, ми зосередили наше дослідження лише на ключових частинах тексту. Таким чином, ми обрали та проаналізували розділи, які охоплюють зав'язку роману (розділи з першого по шостий), кульмінацію (розділи з сімнадцятого по двадцять перший) та розв'язку (розділи з двадцять п'ятого по тридцять перший), загалом вісімнадцять розділів тексту оригіналу, відповідні розділи в текстах перекладів та деякі фрагменти інших розділів, які виявилися релевантними цілям нашої розвідки.

У такий спосіб, запропонований аналіз спрямований на висвітлення ролі ідеології в перекладацькому процесі, демонструючи, як художній текст у перекладі може бути не лише мовним, а й ідеологічним конструктом, що віддзеркалює епоху, в якій він був створений.

Виклад основного матеріалу. Проаналізований нами роман є знаковим твором американської літератури, що представляє соціокультурний клімат США в період Великої депресії (1930-ті роки), який одразу ж здобув широку популярність та завоював Пулітцерівську премію. Події відбуваються у вигаданому місті Мейкомб, штат Алабама, й висвітлюють життя громади, глибоко пронизаної расовими упередженнями, класовими бар'єрами та моральними конфліктами. Через оповідь юної Джин-Луїзи Фінч авторка майстерно передає культурну атмосферу тогочасного американського Півдня – зі своєю мовною специфікою, релігійністю, патріархальністю, сегрегацією та складною системою соціальних норм [6].

У романі порушуються ключові питання американського суспільства – расова нерівність, несправедливість судової системи, упереджене ставлення до «іншого», а також питання виховання, моралі та громадянської відповідальності. Твір вважається класикою не лише завдяки своїй художній силі, а й через глибокий соціальний зміст, що робить його культурно насиченим і значущим для перекладацького аналізу.

По-перше, варто відзначити культурну специфіку оригінального тексту роману. У структурі першотвору заковано значну кількість культурно маркованих елементів: від специфічної лексики, діалектів, етнокультурних відсилок до побутових та історичних реалій. З огляду на це, роман має багато перекладацьких труднощів, особливо в контекстах, де діє ідеологічна цензура чи існують суттєві культурні розриви між джерельною та цільовою аудиторіями.

Тут виникає питання взаємодії культури та ідеології: культури як глибинної основи тексту та ідеології як системи цінностей, здатної втручатися в процес її передачі. Як зауважує Л. Венуті, переклад є не лише лінгвістичним актом, а й ідеологічною інтерпретацією, оскільки перекладач обирає, що передати, що приглушити, а що адаптувати до очікувань цільової аудиторії [7].

Перекладач, опрацюовуючи текст, що містить суспільно значущі теми, опиняється на перетині культур, мов і владних структур. Як зазначає Т. Германс, переклад – це своєрідне переміщення дискурсу в ідеологічному контексті [8]. Переклад завжди здійснюється в умовах впливу конкретної ідеології, яка може свідомо або несвідомо змінити спосіб передавання оригінального повідомлення [9].

Особливо це актуально у випадку перекладів, що здійснювалися у радянську добу. Як вказують дослідники, радянська ідеологія здійснювала систематичний контроль над художнім перекладом, який розглядався як інструмент формування «правильного» світогляду. Це призводило до відбору лише ідеологічно прийнятних текстів, редагування та цензурування змісту, адаптації лексики та навіть зміни характерів персонажів [2].

У процесі трансформації культурного змісту першотвору у перекладі виникає потреба узгоджувати культурну дистанцію, зберігаючи авторське бачення. Саме тут ідеологічний тиск, зокрема в радянській системі, стає вирішальним чинником, що визначає перекладацькі стратегії. Замість збереження аутентичності перекладач часто змушений або несвідомо схильний змінювати або згладжувати проблемні з точки зору ідеології фрагменти [10].

На думку Л. Венуті, переклад «одомашнює» текст або «очужує» його залежно від політики редакторів, замовника або цензора [7]. Вважається, що у радянських перекладах найчастіше переважала стратегія одомашнення [11], що передбачала зниження культурної дистанції, цензурування «неприйнятних» елементів (наприклад, расової дискримінації, релігійної проблематики, непристойної лексики), а також адаптацію поведінкових моделей до ідеологічно прийнятого рівня.

Множинні переклади дають змогу простежити трансформацію перекладацьких стратегій у динаміці часу та соціокультурних змін. Саме в зіставленні радянського перекладу роману з сучасним можна виявити, які саме елементи зазнали редагування, вилучення або адаптації. Тому, аналіз множинних перекладів дозволяє

простежити вплив ідеології на художній текст не лише як факт цензури, а як інструмент культурної репрезентації, формування образу через переклад [11].

Втручання цензора у переклад можна розглядати як прояв ідеологічного впливу на перекладацький творчий процес. Варто уточнити, що у цьому дослідженні ми дотримуємося розуміння перекладацької творчості як “діяльності зі створення тексту перекладу та сам текст перекладу як продукт цієї діяльності”, що, у свою чергу, відповідає дихотомічному підходу до перекладу як процесу і результату [12, с. 431]. Цензура, у такому випадку, постає як особливий механізм регуляції перекладацької діяльності, який може істотно змінювати як хід перекладацького процесу, так і його результат, зумовлюючи відхилення від оригінального змісту чи інтерпретації.

Прояви ідеологічного впливу в перекладах українською роману Гарпер Лі «Вбити пересмішника»

Враховуючи зосередженість нашого дослідження на аналізі культурно специфічних елементів оригінального тексту, переклад яких потенційно може бути зумовлений ідеологічними чинниками, а також беручи до уваги багатозначність культури як феномену, проаналізуємо далі низку прикладів. Цей аналіз покликаний продемонструвати, як ідеологічна складова ймовірно вплинула на переклад на рівні трьох найбільш виразних культурних репрезентацій: суспільно-політичної, релігійної, морально-етичної (естетичної).

Одним із яскравих прикладів прояву ідеологічного впливу у суспільно-політичному зрізі є спосіб перекладу прізвиська Джін-Луїзи Фінч – головної героїні та оповідачки роману, – яке в оригіналі звучить як Scout.

(1) “*Scout yonder’s been readin’ ever since she was born, and she ain’t even started to school yet. You look right puny for goin’ on seven.*”

Ось наша Всевидько зроду вміє читати, а до школи ще не ходить. Ти дуже малий на свої сім років. (Переклад Харенка М.)

От Скаут у нас читає з самого народження, а вона ще й до школи не ходить. Щось ти дуже миршавий як на сім років. (Переклад Некряч Т.)

У наведених прикладах бачимо два різних перекладацьких підходи: перший – вільний, другий – буквальный. Михайло Харенко у своєму перекладі уникає буквального передавання прізвиська Scout і замінює його на *Всевидько*, що є радше інтерпретацією функції персонажа, ніж передачею його псевдоніма. Такий вибір, воче-

видь, зумовлений ідеологічними та цензурними міркуваннями: скаутський рух як форма дитячої самоорганізації мав негативне сприйняття в радянському дискурсі, оскільки асоціювався з західною, насамперед американською, моделлю виховання, протиставленою піонерському руху та був заборонений після приходу більшовиків до влади.

Ймовірно, Харенко орієнтувався на перший радянський переклад, зроблений російською мовою, у якому героїню названо «Глазастик» – прізвисько з нейтральним або навіть зменшувально-ніжним відтінком, що повністю усуває будь-яке посилення на скаутську ідентичність. Натомість Тетяна Некряч у сучасному перекладі вирішує залишити псевдонім *Скаут* у транслітерації, зберігаючи культурну й ідеологічну маркованість цього образу. Як вона зазначає в інтерв'ю, рішення було ухвалено після ретельного обмірковування, у співпраці з колегами-перекладачами та після проведеного серед студентів асоціативного тестування й мало на меті зберегти цілісність авторської концепції персонажа [13].

(2) *If he held his mouth right, Mr. Cunningham could get a WPA job, but his land would go to ruin if he left it, and he was willing to go hungry to keep his land and vote as he pleased.*

Якби містер Канінгем умів мовчати, він міг би дістати роботу на державному підприємстві, тільки ж тоді йому ніколи було б обробляти свою землю, і вона стала б пустирем; ні, він воліє голодувати, але зберегти землю і голосувати за кого хоче. (Переклад Харенка М.)

Якби містер Канінгем умів тримати язика за зубами, то міг би отримати роботу в рамках державної підтримки постраждалих від кризи, але тоді його земля пропала б зовсім без догляду, а він волів голодувати, проте залишитися при своїй землі й голосувати за кого хоче. (Переклад Некряч Т.)

Ще один показовий приклад – переклад згадки про *WPA job* – тимчасову роботу, яку містер Канінгем міг би отримати в рамках федеральної програми «Нового курсу» [14], створеної для боротьби з наслідками Великої депресії в США. У перекладі М. Харенка ця реалія була зведена до «роботи на державному підприємстві», через генералізацію – заміну конкретного історико-політичного поняття узагальнюючим терміном. Це, ймовірно, було зумовлено цензурними обмеженнями радянської доби, коли згадка про успішну державну програму працевлаштування в капіталістичній країні суперечила б офіційній риторичі про «кризу західного суспільства».

Натомість Т. Некряч у своєму перекладі намагається відтворити суть поняття, описуючи його як «роботу в рамках державної підтримки постраждалих від кризи». Ця експлікація (пояснення через функцію) відновлює історичний контекст програми WPA як інструменту боротьби з безробіттям, що є ключовим для розуміння соціальної дилеми персонажа: відмова від державної допомоги на користь особистої свободи.

(3) *The jury learned the following things: their relief check was far from enough to feed the family, and there was strong suspicion that Papa drank it up anyway—he sometimes went off in the swamp for days and came home sick;...*

Ось про що дізналися присяжні: отримуваної допомоги не вистачає, щоб прогодувати сім'ю, до того ж не виключено, що господар просто пропиває гроші – трапляється, по кілька днів десь бродить і повертається додому напідпитку;... (Переклад Харенка М.)

Присяжні дізналися про таке: допомоги з безробіття не вистачало, щоб прогодувати всю сім'ю, і була сильна підозра, що татусь її пропиває, – іноді він цілі дні пропадає десь на болотах і повертається додому зовсім одурілий;... (Переклад Некряч Т.)

Цей фрагмент є ще одним прикладом застосування генералізації як перекладацького прийому, де простежується аналогія із попереднім випадком перекладу поняття *WPA job*. У версії М. Харенка словосполучення *relief check* (чек державної допомоги безробітним, що видавався в межах соціальних програм) передано як узагальнене «допомога» – без уточнення джерела, форми та історичного контексту. Така нейтралізація знижує інформативність вислову й нівелює соціально-економічний підтекст оригіналу, пов'язаний з активною роллю держави у підтримці безробітних у період Великої депресії.

Подібне перекладацьке рішення, на нашу думку, могло бути зумовлене впливом цензури радянської доби: згадки про ефективні соціальні механізми в США суперечили б державній пропаганді про «загниваючий капіталізм». Натомість у перекладі Т. Некряч застосовано конкретизацію – «допомога з безробіття», що не лише точніше передає зміст, а й повертає читачеві культурно-історичний контекст, підкреслюючи зв'язок між державними програмами підтримки та особистими долями персонажів.

(4) *So Simon, having forgotten his teacher's dictum on the possession of human chattels, bought three slaves and with their aid established a homestead*

on the banks of the Alabama River some forty miles above Saint Stephens.

Але, знехтувавши повчання свого вчителя **щодо людей, які використовують чужу працю**, він купив трьох рабів і заснував ферму на березі Алабами, миль за сорок вище від Стівенса. (Переклад Харенка М.)

Тому Саймон, забувши приписи свого навчителя **щодо володіння невольниками**, купив собі трьох рабів і з їхньою допомогою почав будувати маєток на берегах Алабами, дець за сорок миль від Сент-Стефана. (Переклад Некряч Т.)

У цьому фрагменті спостерігається відмінність у способі передачі інформації про рабовласницьке минуле роду головної героїні. Обидва перекладачі зберігають факт купівлі рабів, однак у перекладі М. Харенка вжито більш м'яке, узагальнене формулювання: «повчання щодо людей, які використовують чужу працю» замість «настанови щодо володіння невольниками». Така заміна є прикладом генералізації, що нівелює політично чутливий зміст і зменшує історичну конкретику поняття «рабство». На відміну від радянського перекладу, переклад Т. Некряч є точнішим і ближчим до оригіналу, де збережено пряме посилення на інституцію рабовласництва.

На нашу думку, таке перекладацьке рішення у радянському варіанті могло бути продиктоване не лише ідеологічною цензурою, але й прагненням пом'якшити сприйняття пращура сім'ї Фінчів – надати йому менш однозначно негативної характеристики. Це дозволяло зберегти внутрішню логіку тексту, де сучасні нащадки постають як моральні авторитети та противники расової дискримінації. Таким чином, адаптація першого перекладу слугує збереженню образу порядності сім'ї Фінчів у рамках суспільно прийняттого ідеологічного нарративу.

(5) ... *furthermore we'd whip 'em this time... now in 1864, when Stonewall Jackson came around by—I beg your pardon, young folks. Ol' Blue Light was in heaven then, God rest his saintly brow...*

... Більше того, цього разу ми всипали б їм... Коли в вісімсот шістдесят четвертому на нас звалився отой Твердокамінь Джексон... чи той... *перепрошую, молоді люди, в той час Синій Дрючок був уже на небі, пухом йому земля...* (Переклад Харенка М.)

... і повір, тут ми б уже не схибали... а у 1864-му, коли припхався Джексон Кам'яна Стіна ... хоча ні, *перепрошую, юнацтво, наш старий Синій Вогонь на той час уже віддав Богу душу, царство йому небесне...* (Переклад Некряч Т.)

Показовим прикладом ідеологічно зумовленого впливу на переклад є передача релігійної лексики у вислові “*was in heaven then, God rest his saintly brow*”. У перекладі М. Харенка застосовано нейтральний варіант – «був уже на небі, пухом йому земля», що є світським аналогом, адаптованим до радянської лексико-культурної парадигми. Вислів «пухом йому земля», хоча й має давнє латинське коріння (*Sit tibi terra levis*) та мав місце в дореволюційний час разом із іншими поховальними фразами як-то «нехай земля пером буде», «спочивай у мирі», у радянський період набув статусу «безпечної» формули, яка не суперечила атеїстичній ідеології та широко просувалась та використовувалась у публічному дискурсі замість релігійних кліше.

На відміну від цього, Т. Некряч обирає більш точну передачу релігійного підтексту оригіналу – «*віддав Богу душу, царство йому небесне*», відображаючи християнський контекст репліки. Такий вибір демонструє повернення до більш вірогідної стилістики оригіналу та вказує на зміну ідеологічного клімату: у пострадянський час відтворення релігійних елементів більше не сприймається як ідеологічно небажане.

У цьому випадку перекладацьке рішення радянського часу можна кваліфікувати як адаптацію з елементами редукації: специфічний релігійний зміст був навмисне знижений до загальнокультурної нейтральної формули. Це відповідає загальній тенденції радянських перекладів – уникати або замінювати релігійно забарвлені вислови у відповідності до панівної атеїстичної політики.

(6) *She would set me a writing task by scrawling the alphabet firmly across the top of a tablet, then copying out a chapter of the Bible beneath.*

..., вона знаходила мені роботу: *надряпає алфавіт зверху на грифельній дощечці, а нижче велить переписувати главу з біблії.* (Переклад Харенка М.)

Вона давала письмове завдання, написавши твердою рукою алфавіт на грифельній дощці, а потім загадувала переписувати главу з *Біблії.* (Переклад Некряч Т.)

Важливо відзначити особливість написання слова *біблія* з малої літери в перекладі М. Харенка. Хоча художній переклад передбачає певну свободу, зокрема щодо правописних норм, традиційно назви священних текстів, як-от *Bible*, що в оригіналі послідовно пишеться з великої літери, в українській мові також оформлюються як власні назви. Цю норму орфографічно закріплено в §53 Українського правопису 2019 року [15, с. 81–82], де вказано на необхідність писати з великої літери

назви святинь, священних книг, понять, пов'язаних із релігією, зокрема: Бог, Святий Дух, Біблія, Євангеліє тощо.

Натомість в Українському правописі 1960 року, чинному на момент виходу перекладу (1975 р.), не існувало окремого розділу, присвяченого написанню релігійної лексики. Проте в §27 прямо зазначено: «Назви релігійних свят, постів, а також місяців, днів тижня пишуться з малої букви», із прикладами: «різдво, великий піст, курбан-байрам» [16, с. 61]. У виняткових випадках (наприклад, Петра і Павла) дозволялося використання великої літери, однак приписів щодо назв релігійних книг не було.

Отже, написання *біблія* з малої літери може тлумачитися не лише як орфографічна варіація, а й як ідеологічно зумовлене рішення. У межах радянського державного атеїзму сакральні поняття часто трактувалися як загальні, і такі слова, як *Біблія*, цілеспрямовано позбавлялися статусу власної назви – за аналогією до *енциклопедія, словник* тощо. Це узгоджувалося з культурною політикою, спрямованою на витіснення релігійної символіки з публічного дискурсу та закріплення світського бачення сакральних текстів.

Для порівняння, у сучасному перекладі Т. Некряч, що з'явився вже після реформи правопису, слово *Біблія* та інші релігійно важливі символи вживаються з великої літери по всьому тексту перекладу. Це також ілюструє наступний приклад:

(7) *We saw Uncle Jack every Christmas, and every Christmas he yelled across the street for Miss Maudie to come marry him.*

Дядечко Джек приїздив до нас щороку на Різдво і щоразу голосно гукав через усю вулицю, пропонуючи міс Моді вийти за нього заміж. (Переклад Харенка М.)

Дядько Джек завжди приїжджав до нас на Різдво і щоразу волав через вулицю до міс Моді, щоб вона виходила за нього заміж. (Переклад Некряч Т.)

Ще одним проявом ідеологічної модифікації є використання узагальнених або замісних понять замість конкретної релігійної лексики. Наприклад:

(8) *My confidence in pulpit Gospel lessened at the vision of Miss Maudie stewing forever in various Protestant hells.*

Моя віра в слово боже похитнулася, коли я уявила собі, як міс Моді шкварчить у пеклі (а воно у кожного протестанта інше). (Переклад Харенка М.)

Моя віра у церковне Євангеліє похитнулася, коли я уявила, як міс Моді вічно палає у різноманітних протестантських пеклах. (Переклад Некряч Т.)

В оригіналі фраза *pulpit Gospel* має чітку релігійну конотацію, що безпосередньо вказує на євангельське вчення, проповідуване з церковної кафедри. Проте в перекладі М. Харенка воно трансформується у загальне поняття *слово боже*, яке не містить прямої згадки про *Євангеліє* – священну книгу християн. Таким чином, здійснюється своєрідне семантичне згладжування релігійного змісту. Натомість у перекладі Т. Некряч відтворено буквальнішу конструкцію – *церковне Євангеліє*, яка ближча до оригіналу й водночас відповідає сучасним орфографічним нормам (*Біблія, Євангеліє* – з великої літери).

Аналогічне явище спостерігається в наступному фрагменті, який можна розглядати як приклад ідеологічно зумовленої підміни поняття:

(9) *“Don't have any picture shows here, except Jesus ones in the courthouse sometimes,” said Jem. “Ever see anything good?”*

Тут кіно немає, тільки інколи покажуть що-небудь у будинку суду, та й то все більше про бога, – сказав Джем. – А ти бачив щось цікаве? (Переклад Харенко М.)

А у нас тут не буває кіносеансів, хіба що іноді фільми про Ісуса у суді, – сказав Джем. – А ти бачив щось цікаве? (Переклад Некряч Т.)

В оригіналі вживається конкретне ім'я *Jesus*, тоді як у радянському перекладі воно узагальнюється як *бог*. У контексті християнської культури це не є тотожні поняття: згадка про Ісуса передбачає конкретну релігійну ідентифікацію, тоді як згадка про *бога* втрачає цю конкретику. Подібне узагальнення можна вважати прикладом ідеологічно вмотивованої інтерпретації, що відповідала радянській політиці уникнення експліцитної релігійної символіки.

Тобто ми бачимо вірогідну тенденцією радянського перекладу до своєрідної пуританізації мовлення персонажів. Попри те, що у повсякденному житті вульгаризми та грубощі певною мірою вживалися, у публічному просторі вони залишалися маргіналізованими й розглядалися як ознаки низької культури. У художніх перекладах це призводило до згладжування лексичної грубості, підміни виразів та евфемізації висловлювань, які в оригіналі мали емоційне або соціально марковане забарвлення.

Ця морально-етична обережність, закріплена також у практиці шкільного й бібліотечного від-

бору літератури, позначалася і на стилі мовлення дитячих персонажів. Наприклад:

(10) “*Scout, I’m tellin’ you for the last time, shut your trap or go home—I declare to the Lord you’re gettin’ more like a girl every day!*”

Всевидько, кажу тобі востаннє, замовкни або йди додому. Слово честі, я з кожним днем більше пересвідчуюсь, що ти справжнє дівчисько. (Переклад Харенка М.)

Скауте, кажу тобі востаннє: стули пельку або чухрай додому! На Бога, ти дедалі більше перетворюєшся на звичайне дівчисько! (Переклад Некряч Т.)

Фраза *shut your trap* в оригіналі має явно зневажливий, грубуватий відтінок. У перекладі М. Харенка вона пом’якшується до нейтрального замовкни, тоді як у сучасному перекладі збережено експресивність – стули пельку. Подібна різниця також виявляється в передачі вигуку *I declare to the Lord*, що в радянському перекладі адаптовано до фрази слово честі – світської й ідеологічно прийнятної заміни згадки про Бога. Натомість Т. Некряч повертає оригінальне звернення до сакрального, використовуючи конструкцію *на Бога*.

Ще одним показовим прикладом розходження між перекладацькими стратегіями є передача експресивної та ненормативної лексики:

(11) *The Haverfords had dispatched Maycomb’s leading blacksmith in a misunderstanding arising from the alleged wrongful detention of a mare, were imprudent enough to do it in the presence of three witnesses, and insisted that the-son-of-a-bitch-had-it-coming-to-him was a good enough defense for anybody.*

Посварившись із ковалем, який зайняв у шкоді їхнього коня, Хейверфорди відправили його на той світ і мали необережність зробити це при трьох свідках, певні, що негідник дістав по заслугі і що саме це їх виправдає. (Переклад Харенка М.)

Ті двоє Геверфордів уколошкали головного місцевого коваля через непорозуміння, викликане тим, що він буцімто захопив їхню кобилу, необачно вчинили це у присутності трьох свід-

ків, та ще й наполягали, що тому сучому сину так було і треба, і вважали, що такого пояснення цілком досить для виправдання. (Переклад Некряч Т.)

У радянському перекладі грубий вираз *the-son-of-a-bitch-had-it-coming-to-him* трансформовано в евфемістичну конструкцію негідник дістав по заслугі, що демонструє орієнтацію на стилістичне згладжування соціально маркованих фраз. Така стратегія нейтралізації відповідала пуританському естетичному стандарту офіційного дискурсу радянського періоду, де нецензурна або надмірно емоційна лексика вважалася непринятною в публічному вжитку. Натомість переклад Т. Некряч реалізує стратегію стилістичної відповідності оригіналу, збереження розмовної грубості, наближеної до інвективного мовлення (сучому сину), що співвідноситься з ширшим спектром мовленнєвої свободи в сучасній українській практиці перекладу.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що переклад роману «Вбити пересмішника» українською мовою в різні періоди демонструє суттєві відмінності, що пов’язані з ідеологічним контекстом часу. Особливу увагу приділено трансформації культурно специфічних елементів, зокрема релігійної лексики, соціально маркованих висловлювань та лексем із морально-етичним забарвленням. У радянському перекладі простежується тенденція до зниження культурної дистанції та ідеологічного приглушення – зокрема шляхом таких перекладацьких прийомів, як евфемізація, генералізація, адаптація, опущення. Натомість сучасний переклад тяжіє до збереження і передачі автентичного змісту оригіналу. Дослідження доводить, що переклад функціонує не лише як мовне, а й як ідеологічне висловлення, в якому творчий потенціал перекладача поєднується з нормативним тиском доби. У цьому контексті переклад виступає місцем перетину культури, ідеології та інтерпретації.

Перспективою дослідження є аналіз українського перекладу культурно маркованої лексики на матеріалі інших англійськомовних творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bassnett S. Translation studies. 3rd ed. London & New York : Routledge, 2002. 188 p.
2. Фролова І. Є., Лапіна О. В. Чинники ідеологічного впливу на переклад (на матеріалі українських перекладів роману Е. Гемінґвея «По кому подзвін» 1981 та 2018 рр.). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2021. Вип. 94. С. 40–46.
3. Lee H. To Kill a Mockingbird. J. B. Lippincott & Co., 1960. 125 p.
4. Лі Г. Убити пересмішника : переклад М. Ф. Харенко. Київ : Молодь, 1975. 272 с.
5. Лі Г. Вбити пересмішника : пер. з англ. Тетяни Некряч. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2016. 384 с.

6. Harper Lee's *To Kill a Mockingbird* / ed. by H. Bloom. New York : Chelsea House Publishers, 2007. 205 p.
7. Venuti L. *The translator's invisibility: A history of translation*. London & New York : Routledge, 1995. xii + 353 p.
8. Hermans T. *Translation in Systems: Descriptive and System-oriented Approaches Explained*. Manchester : St. Jerome Publishing, 1999. 218 p.
9. Hatim B., Mason I. *The Translator as Communicator*. London, New York : Routledge, 1997. 248 p.
10. Tymoczko M. Ideology and the Position of the Translator: In What Sense is a Translator "In Between"? *Apropos of Ideology: Translation Studies on Ideology – Ideologies in Translation* / ed. M. Calzada Pérez. Manchester : St. Jerome, 2003. P. 181–201.
11. Фролова І. Є., Котляров Д. М., Хуторна А. О. Особливості множинності українських перекладів роману В. С. Моема "ТЕАТР". *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет. 2023. № 30. P. 235–239.
12. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/46593358.pdf> (дата звернення: 17.04.2025).
13. Булкіна І. Тетяна Некряч: Як Скаут став Глазастиком, а потім знов – Скаутом. 26.05.2016. URL: <https://inkyiv.com.ua/2016/05/tetyana-nekryach-yak-skaut-stav-glazastik/> (дата звернення: 12.04.2025).
14. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Works Progress Administration (WPA) | Definition & History | Britannica. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Works-Progress-Administration> (дата звернення: 15.04.2025).
15. Український правопис / голова комісії М. В. Стріха [та ін.]; Українська національна комісія з питань правопису. Київ : Наукова думка, 2019. 282 с.
16. Український правопис. Видання друге, виправлене і доповнене. Київ : Академія наук Української РСР, 1960. 272 с.